

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.23.011.19250

Adam Stanisław Kędzior
(Stowarzyszenie Archiwistów Polskich)
mgr, adam.kedzior90@gmail.com
ORCID iD: 0009-0002-5433-0657

Ślady Wielkopolan w Muzeum Polskim i Bibliotece w Rapperswilu¹

Słowo wstępne

Historii powstania i działalności Muzeum Polskiego i Biblioteki w Rapperswilu poświęcono w ciągu minionych lat liczne artykuły, poczynając od jednego z pierwszych opracowań Adama Lewaka (1938 r.) po najnowsze prace Anny Buchmann, Janusza Morkowskiego, Teofila Lenartowicza i in.² W żadnym ze wspomnianych opracowań nie omówiono bliżej wkładu materialnego XIX-wiecznych Wielkopolan w finansowanie muzeum oraz wzbogacanie zbiorów muzealnych i bibliotecznych. Celem tego artykułu jest choćby częściowe wypełnienie tej luki.

---

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy podyplomowej: A. Kędzior, *Muzeum Polskie i Biblioteka w Rapperswilu i ich strona internetowa*, przygotowanej w 2018 r. pod kierunkiem prof. dr. hab. Krzysztofa Strykowskiego w ramach Studium Podyplomowego Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją na UAM.

² A. Lewak, *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu 1869–1927*, Warszawa 1938 r.; A. Buchmann, *Muzeum Polskie w Rapperswilu – dzieło emigracji postyczniowej* [w:] *Emigracja postyczniowa 1863 roku*, pod red. E. Niebelskiego, Lublin 2010, s. 195–208; J.S. Morkowski, *O powstaniu i upadku „Muzeum Polski Współczesnej” w Rapperswilu w latach 1936–1951, cz. 1*, „Nasza Gazetka”, http://www.nasza-gazetka.com/Menu_NG/ng2000/ng2000_4/rap2_p.htm (dostęp: 30 października 2021 r.); J.S. Morkowski, *O powstaniu i upadku „Muzeum Polski Współczesnej” w Rapperswilu w latach 1936–1951, cz. 2*, „Nasza Gazetka”, http://www.nasza-gazetka.com/Menu_NG/ng2000/ng2000_5/rap02_p.htm (dostęp: 8 października 2023 r.); T. Lenartowicz, *Do artystów polskich w sprawie Muzeum Rapperswylu*, Dreżno 1871, s. 16.

Dzieje Muzeum Polskiego w Rapperswilu są równie burzliwe, jak historia Polski w XIX i XX w. Powstało ono na zamku rapperswilskim w 1870 r. z potrzeby gromadzenia poza zasięgiem władz zaborczych dokumentów i pamiątek materialnych związanych z historią Polski i walki o niepodległość oraz z chęci szerokiego propagowania za granicą idei Polski niepodległej. Zbiory zostały przeniesione w 1927 r. do Warszawy. Sam obiekt przekształcono w 1936 r. w Muzeum Polski Współczesnej propagujące osiągnięcia Polski po odzyskaniu niepodległości. W 1945 r. przejęte ono zostało przez władze komunistyczne zainstalowane w Warszawie. W 1952 r. Szwajcarzy zamknęli je z obawy przed przekształceniem go w ośrodek propagandy komunistycznej. Ponownie muzeum otworzono w części zamku w 1975 r. W następstwie podjętej w latach 2008–2016 przez pewną grupę obywateli Rapperswilu akcji na rzecz wypowiedzenia dzierżawy zamku Muzeum Polskiemu, a także upływu nominalnego okresu 99-letniej dzierżawy, władze polskie nabyły 27 czerwca 2022 r. za kwotę 27 mln franków³ położony w pobliżu kompleks hotelowo-konferencyjny Schwanen na nową siedzibę muzeum oraz szwajcarskiego oddziału Instytutu Pileckiego⁴.

Muzeum wspierali czynnie liczni Polacy z trzech zaborów oraz emigracji. Jednak krakowscy stańcy, na czele z prof. Karolem Estreicherem, żywo sprzeciwiali się jego działalności, utrzymując, że zbiory narodowe powinny być tworzone i gromadzone na terenie kraju. Gorzką puentę do tego poglądu dopisała historia. Zbiory pierwszego muzeum, przeniesione optymistycznie do kraju po odzyskaniu niepodległości, zostały spalone przez Niemców wraz z Biblioteką Krasińskich już po upadku Powstania Warszawskiego. Współcześnie oryginalne materiały archiwalne dotyczące Muzeum i Biblioteki występują w zbiorach 17 różnych instytucji w kraju i zagranicą⁵.

---

³ M. Pankowska, *Pośrednik chce prowizji za Hotel Schwanen, rząd PiS nie chce płacić. Odstaniemy kulisy tej sprawy*, „Oko.press”, <https://oko.press/posrednik-prowizja-hotel-schwanen-w-szwajcarii> (dostęp: 8 października 2023 r.).

⁴ Bardziej szczegółowo o sytuacji muzeum w Rapperswilu można przeczytać w następujących artykułach internetowych: W. Papiernik, *Gliński o zakupie kompleksu Schwanen: Został kupiony dla Polski, by jej służyć*, „dziennik.pl”, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8497010,piotr-glinski-kompleks-schwanen-muzeum-polskie-rapperswil.html> (dostęp: 3 października 2023 r.); M. Pankowska, *Rząd PiS kupił w Szwajcarii zabytkowy hotel za co najmniej 120 mln zł*, „Oko.press”, <https://oko.press/rzad-pis-kupil-w-szwajcarii-zabytkowy-hotel-za-co-najmniej-120-mln-zl> (dostęp: 8 października 2023 r.); K. Krzykowska, *Wicepremier Gliński: kompleks Schwanen w Rapperswilu będzie naszym kolejnym oknem na świat*, „Polska Agencja Prasowa”, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1273175%2Cvicepremier-glinski-kompleks-schwanen-w-rapperswilu-bedzie-naszym-kolejnym> (dostęp: 8 października 2023 r.).

⁵ Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie, Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowe w Szczecinie, Archiwum Państwowe w Warszawie, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Archiwum Polskiej

Historię muzeum i biblioteki w Rapperswilu można podzielić na 4 etapy: Muzeum Narodowe Polskie (1870–1927), Muzeum Polski Współczesnej (1936–1945 i 1945–1951) oraz Muzeum Polskie w Rapperswilu (od 1975 r.).

Gdy przegląda się zestawienia imienne członków Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego w Rapperswilu oraz darczyńców okazjonalnych, uderza obecność wśród nich wybitnych pisarzy, poetów, uczonych, prawników i przemysłowców polskich zamieszkałych w 3 zaborach i rozrzuconych na emigracji po całym świecie, jak również przyjaznych Polsce wybitnych cudzoziemców. Niech przykładem będą takie postacie, jak: Adam Asnyk, Jan Kasprówicz, Maria Konopnicka, Józef Ignacy Kraszewski, Teofil Lenartowicz, Eliza Orzeszkowa, Ignacy Paderewski, Bolesław Prus, Kornel Ujejski, Giuseppe Verdi, ex-cesarz Napoleon III, ex-minister turecki Zia Bey i wielu innych.

Byli wśród nich również Wielkopolanie zasłużeni dla sprawy niepodległości i pracy organicznej, którzy wnieśli na rzecz muzeum swój wkład finansowy i rzeczowy w postaci licznych eksponatów i książek, a także działali w zarządzie Muzeum Narodowego Polskiego i/lub byli członkami Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Polskiego, co z reguły łączyło się z wnoszeniem stałych wpłat na rzecz Muzeum. Wymieniony wśród darczyńców „polski Nobel” Erazm Jerzmanowski również może być uznany za Wielkopolanina z pochodzenia, gdyż urodził się w Tomisławicach na ziemi kaliskiej.

W dalszej części artykułu zebrano w tabelach i omówiono udział Wielkopolan z zarządzie muzeum (tabela 1, 11 osób) oraz wysokość wpłat okazjonalnych na rzecz Muzeum z lat 1871–1893 (tabela 2, 54 osoby). Dane zawarte w tabelach 1 i 2 pochodzą ze sprawozdań rocznych Rady i Zarządu Muzeum i Biblioteki w Rapperswilu z lat 1871–1894 oraz z książki Tadeusza Korzona⁶. Ze względu na częsty brak precyzji w oryginalnym zapisie nazwisk, w kolumnie zatytułowanej „Uwagi” w obu tabelach autor artykułu podał pełne imiona i nazwiska oraz daty życia wymienionych darczyńców. W kilku przypadkach zapis oryginalny był tak niejasny, że autor wskazał na najprawdopodobniejsze osoby, które mogły dokonać wpłat pieniężnych. Autor przy kwalifikowaniu darczyńców do kategorii Wielkopolan wybrał kryterium

---

Misji Katolickiej w Szwajcarii, Fundacja Archivum Helveto-Polonicum, Archiwum Państwowe w Lublinie, Muzeum Narodowe w Warszawie, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Państwowe w Szczecinie, Archiwum Państwowe w Przemyślu. Niniejsze stwierdzenia powstały na podstawie kwerendy, którą przeprowadził autor poprzez portal „Szukaj w archiwach”, używając słowa kluczowego Rapperswil, 8 listopada 2022 r. A. Kędzior, *Kwerenda na portalu Szukaj w archiwach słowo kluczowe Rapperswil*, „Szukaj w Archiwach”, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/wyszukiwarka> (dostęp: 8 października 2023 r.).

⁶ T. Korzon, *Kościuszkowski biografia z dokumentów wysnuta. Poprzedzona rzutem oka na dzieje Muzeum Narodowego w Rapperswilu i Katalogiem zbiorów kościuszkowskich, w temże muzeum przechowywanych*, Kraków 1894, s. 61–69; J. Gałęzowski, *Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu. Za rok 1912, 93 R.*, Paryż 1913.

urodzenia i zamieszkania na terytorium Wielkopolski w XIX w. pod zaborem pruskim. W ostatniej części artykułu autor zamieścił subiektywnie wybrane zwięzłe biogramy 11 wybitnych Wielkopolan szczególnie zasłużonych we wspieraniu sprawy Muzeum i Biblioteki w Rapperswilu.

Trudno współczesnemu czytelnikowi ocenić wielkość wpłat indywidualnych dokonywanych w tamtej epoce. Dla lepszego uzmysłowienia autor dokonał arbitralnego przeliczenia wartości składek na waluty współczesne (USD i złote polskie), przyjmując za podstawę parytet złota. Przyjęto kurs złota w NBP z 20 października 2022 r.: 1 g złota (w próbie 1000) = 256,49 zł, oraz kurs średni dolara amerykańskiego z 20 października 2022 r.: 1 USD = 4,9024.

Użyto następujących kursów walut w złocie lub srebrze z epoki do przeliczenia wartości wpłat darczyńców Muzeum Polskiego w Rapperswilu: 1 CHF = 0,290322 g Au, kurs USD/CHF = 5,1826; Te przeliczniki obowiązywały od 1865 do 1934 r.⁷ Talar pruski (TL) = 1,075269 g Au lub 16,666667 g Ag (od 1857 do 1873 r.⁸), marka (złota) (MK) 0,358423 g Au, 1 TL=3 MK; 1 MK=1/2790 kg Au (do 1924 r.⁹). USD = 1,50463 g Au, 24,0566 g Ag¹⁰.

Współczesne ceny złota i kurs dolara: USD/1 g Au 52,49413 kurs z 20 października 2022 r. zł/USD 4,8698 kurs z 20 października 2022 r.

Tabela 1. Członkowie zarządu Muzeum Narodowego Polskiego oraz członkowie Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Polskiego¹¹

Członkowie zarządu (zapis oryginalny ze sprawozdania)	Od roku	Uwagi
Benzelstierna-Engestroem, hr. Wawrzyniec (usunął się w r. 1892, zm. 1910)	1890	Wawrzyniec Engeström (1829–1910)
Motty Stanisław (usunął się w r. 1898, zm. 1900)	1894	Stanisław Motty (1826–1909)
Członkowie honorowi		
Członkowie zarządu (zapis oryginalny ze sprawozdania)	Od roku	Uwagi
Cieszkowski hr. August (zm. 1894)	1890	August Cieszkowski (1814–1894)

⁷ *Swiss franc*, „Wikipedia”, https://en.wikipedia.org/wiki/Swiss_franc (dostęp: 29 stycznia 2023 r.).

⁸ A. Kimberly, *Historical Gold Prices: 30 BCE to Today*, „The Balance”, <https://www.thebalancemoney.com/gold-price-history-3305646> (dostęp: 29 stycznia 2023 r.).

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ J. Gałęzowski, *Sprawozdanie...*, s. 3–13.

Potocka hr. z Działyńskich	1890	Anna Zofia z Działyńskich Potocka, (1846–1926)
Zamoyska hr. Jenerałowa, z Działyńskich	1893	Jadwiga Zamoyska (1831–1923)
Członkowie wieczyści		
Członkowie zarządu (zapis oryginalny ze sprawozdania)	Od roku	Uwagi
Benzelstierna-Engestroem hr. Wawrzyniec (zm. 1910)	1890	Patrz wyżej
Członkowie korespondenci		
Członkowie zarządu (zapis oryginalny ze sprawozdania)	Od roku	Uwagi
Cieszkowski Władysław	1909	Władysław Cieszkowski (1839–1925)
Dobrowolski Franciszek (zm. 1896)	1890	Franciszek Dobrowolski (1830–1896 ¹²)
Komendziński Jan Franciszek Józef	1897	Jan Franciszek Józef Komendziński (1843–1916 ¹³)
Leitgeber Witold (zm. 1903)	1898	Witold Leitgeber (1870–1903)
Lubiewa Stach (zm. 1897)	1894	Chojnacki Fabian Sebastian (1816– 1892)

¹² M. Wasiak, *Franciszek Dobrowolski [w:] WSB*, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, Warszawa–Poznań 1983, s. 149; Z. Grot, *Franciszek Dobrowolski [w:] PSB. Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław*, pod red. S.K. Bednarskiego, A. Birkenmajera, M. Gębarowicza i innych, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 252–253.

¹³ Brak bliższych danych o J.F.J. Komendzińskim. Wiadomo, że prowadził fabrykę wyrobów tytoniowych Vulkan w Dreźnie: był tam przewodniczącym Koła Polskiego (co najmniej w roku 1890), bywał w Zakopanem i wydawał pocztówki o Zakopanem, należał do związku rzemieślników polskich w Poznaniu i do poznańskiego Sokoła, do sekcji kolarskiej.

Tabela 2. Wielkopolskie dokonujące wpłat okazjonalnych na rzecz Muzeum Narodowego Polskiego w latach 1869–1893¹⁴

Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	1.	Oryginalna kwota i waluta wpłaty	2.	Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	3.	Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	4.	Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/PLN z 20.10.2022 r.	5.	Uwagi	6.
Arndt Jan, 1877		5,00 fr.	1,4516	76,20	371,08	Jan Arndt (1827–1881)					
Au Prof., 1876		6,00 mr.	2,1505	112,89	549,75	Juliusz Au (1842–1888)					
Brodnicki Władysław, 1872		1,00 tl.	1,0753	56,45	274,88	Władysław Brodnicki (1837–1908)					
(„Dziennik Pozn.”), 1870–1872		1 332,00 fr.	386,7089	20 299,95	98 856,69	„Dziennik Poznański” (1859–1939 i 1991–1999)					
Engeström Benzelsierna W. hr., 1875, 1890		335,00 fr.	97,2579	5 105,47	24 862,61	Wawrzyniec Engeström (1829–1910)					
Engeströmowie Stan. i Anna hr., ze Szwecji, 1893		14,00 fr.	4,0645	213,36	1 039,03	Stanisław Engeström (1863–1932) z małżonką Anną Engeströmową (1872–1928)					
Grudziński, z Poznań, 1889		20,00 fr.	5,8064	304,80	1 484,33	prawdopodobnie hr. Zygmunt Grudziński (1824–1908) albo hr. Jan Grudziński (1860–1906), albo hr. Adam Zygmunt Dawid Grudziński (1861–1931)					
Jackowski Maksymilian, 1872		411,00 fr.	119,3223	6 263,72	30 503,08	Maksymilian Jackowski (1815–1905)					
Jackowski Tadeusz, 1872		2,00 tl.	2,1505	112,89	549,75	Tadeusz Kryspian Jackowski (1859–1924), syn Maksymiliana					

¹⁴ T. Korzon, *Kościuszkowski...*, s. 61–69.

Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	Oryginalna kwota i waluta wpłaty	Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/PLN z 20.10.2022 r.	Uwagi
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Jerzmanowska Erazmowa, 1892	100,00 fr.	29,0322	1 524,02	7 421,67	Anna Koester Jerzmanowska (1856–1912)
Jerzmanowski Erazm, 1890–1891	5 676,20 fr.	1647,9257	86 506,43	421 269,01	Erazm Jerzmanowski (1844–1909) nazywany polskim Noblem
Kalkstein, 1875	50,00 fr.	14,5161	762,01	3 710,84	prawdopodobnie: Antoni Kalkstein (1839–1918) lub Kazimierz Kalkstein (1837–1882), lub jego brat Mieczysław Kalkstein (1830–1880)
Komendziński J.F.J., z Drezna, 1891–1893	70,00 fr.	20,3225	1 066,81	5 195,17	Jan Franciszek Józef Komendziński (1843–1916)
Kornobis Teodor, z Amer., 1880	0,50 dl.	0,7523	39,49	192,32	Teodor Kornobis (1847–1871)
Krzyżanowski, 1878	25,00 fr.	7,2581	381,01	1 855,42	prawdopodobnie: Antoni Krzyżanowski (1808–1895)
Kucner Adam, 1869	4,00 fr.	1,1613	60,96	296,87	Adam Kucner (1859–1931)
Kurnatowski St., 1872	10,00 tl.	10,7527	564,45	2 748,77	Stanisław Łódzia Kurnatowski (1823–1912)
Kwilecki hr., 1872	10,00 tl.	10,7527	564,45	2 748,77	prawdopodobnie Mieczysław Kwilecki (1833–1918)
Liszkiwicz, 1872	1,00 tl.	1,0753	56,45	274,88	brak danych
Liszowska Marya, 1889	30,00 fr.	8,7097	457,21	2 226,50	Maria Liszkowska (1870–1955)
Lubiewa Stach, 1892	37,00 fr.	10,7419	563,89	2 746,02	Fabian Sebastian Chojnacki (1816–1892)

Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	Oryginalna kwota i waluta wpłaty	Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/ PLN z 20.10.2022 r.	Uwagi
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Lutomski, 1872	3,00 tl.	3,2258	169,34	824,63	Bolesław Lutomski (1838-1887)
Łyskowski Ignacy, 1871	314,00 fr.	91,1611	4 785,42	23 304,05	Ignacy Łyskowski (1820-1886)
Łyskowski Mieczysław, 1871	91,00 fr.	26,4193	1 386,86	6 753,72	Mieczysław Koschemba hr. Łyskowski (1825-1894)
Macewicz Karol, 1877	10,00 mr.	3,5842	188,15	916,26	brak danych
Małczewski Albin, 1872	10,00 tl.	10,7527	564,45	2 748,77	Albin Małczewski (1809-1873)
Mielżyńska, z Drezna, 1871	18,00 fr.	5,2258	274,32	1 335,90	być może Emilia z Bnińskich (1846-1898) żona Józefa Mielżyńskiego (1824-1900) lub Emilia z Bnińskich (1846-1925) żona Karola Ignacego (1838-1904)
Niemojowski Nepomucen, 1870	100,00 dl.	150,4630	7 898,42	38 463,75	Jan Nepomucen Niemojowski herbu Wierusz (1803-1873)
Plater Adam hr., 1875	80,00 fr.	23,2258	1 219,22	5 937,94	Adam Plater (1824-1878)
Poniński Edward hr. 1870	50,00 tl.	53,7634	2 822,27	13 743,87	Edward Marceli Franciszek Poniński herbu Łodzia (1810-1893)
Potocki Albert hr., 1874	50,00 fr.	14,5161	762,01	3 710,84	zapewne był to Julian Bałaszewicz (1831-ok. 1877), szpieg rosyjski używający tożsamości niezującego już w chwili dokonania wpłaty Alberta (Wojciecha) Potockiego (1801-1848)

Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	Oryginalna kwota i waluta wpłaty	Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/ PLN z 20.10.2022 r.	Uwagi
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Radoński Anastazy, 1872	3,00 tł.	3,2258	169,34	824,63	Anastazy Radoński (1812–1881)
Radoński Piotr, 1872	3,00 tł.	3,2258	169,34	824,63	Piotr Radoński (1840–1908) syn Anastazego (1812–1881)
Rechowski Napoleon, 1872	5,00 tł.	5,3763	282,23	1 374,39	być może błąd; prawdopodobnie Napoleon Rekowski (1816–1879) z Koszut
Sierakowski Alfons hr., 1873–1880	824,00 fr.	239,2253	12 557,93	61 154,59	Alfons Sierakowski (1816–1886)
Skarzyński hr., z Wielkopolski, 1872–1877	110,00 fr.	31,9354	1 676,42	8 163,84	mógł to być Michał Skarzyński (1807–1887), Antoni Skarzyński (1830–po 1875) lub Wincenty Skarzyński (1806–1876)
Skórzewski Zygmunt hr., 1872	200,00 fr.	58,0644	3 048,04	14 843,35	Zygmunt Michał Aleksy Skórzewski (1828–1901), II ordynat
Smitkowski, z Poznania, 1872	2,00 tł.	2,1505	112,89	549,75	Leon Śmitkowski (1801–1875)
Sokolnicki Ludwik, 1872	2,00 tł.	2,1505	112,89	549,75	Ludwik Sokolnicki (1822–1900)
Sokolnicki Stanisław, 1872	1,00 tł.	1,0753	56,45	274,88	być może Stanisław Sokolnicki (1817–1883) syn Józefa (1791– 1853) lub Stanisław Wincenty Sokolnicki (1847–1917) syn Józefa Walentego (1820–1866)

1. Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	2. Oryginalna kwota i waluta wpłaty	3. Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	4. Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	5. Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/ PLN z 20.10.2022 r.	6. Uwagi
Szołdrzyńska, z Wielkopolski, 1870	185,00 fr.	53,7096	2 819,44	13 730,10	prawdopodobnie Józefa Szołdrzyńska z d. Wysogota-Zakrzewska (1841–1905), żona Zygmunta Szołdrzyńskiego (1830–1918)
Szołdrzyński Zygmunt, 1872	5,00 tl.	5,3763	282,23	1 374,39	Zygmunt Szołdrzyński (1830–1918)
Szymański, z Wielkopolski, 1871, 1878	63,00 fr.	18,2903	960,13	4 675,65	być może Kazimierz Szymański (1809–1878) i Zofia Szymańska z Leszczyńskich (1825–1905)
Terski Teofil, z Ameryki, 1890	0,50 dl.	0,7523	39,49	192,32	brak informacji oprócz wzmianki w dzienniku chicagowskim
Thilenius dr., z Poznania, 1872	10,00 tl.	10,7527	564,45	2 748,77	Georg Heinrich Juliusz Thilenius (1830–1885)
Thilenius Helena, 1876	20,00 tl.	21,5054	1 128,91	5 497,55	Helena Thilenius, z d. Helena Bronisława Sumińska h. Leszczyc (1844–1919), żona Georga Heinricha Juliusza Thileniusa (1830–1885)
Towarzystwo rolnicze Pleszewskie i Odolanowskie, 1871	41,00 dl.	61,6898	3 238,35	15 770,14	brak danych

Osoba wpłacająca według zapisu oryginalnego, rok wpłaty	1.	Oryginalna kwota i waluta wpłaty	2.	Przeliczenie wpłaty na złoto (g) wg parytetu z epoki	3.	Wartość współczesna w USD wg kursu złota z 20.10.2022 r.	4.	Wartość w złotych polskich wg kursu średniego USD/ PLN z 20.10.2022 r.	5.	Uwagi
Unrug, z Wielkopolski, 1873		30,00 fr.		8,7097		457,21		2 226,50		6. może być: Józef Baltazar Unrug (1825–1903), Wiktor Edward Unrug (1831–1915) lub generał Tadeusz Gustaw Unrug (1834–1907), ojciec admirała Józefa Michała Tadeusza Unruga (1884–1973)
Wolniewicz, 1872		5,00 tl.		5,3763		282,23		1 374,39		Włodzimierz Adolf Wolniewicz (1814–1884)
Zamojski Władysław hr., 1889		19,00 fr.		5,5161		289,56		1 410,12		Władysław Zamoyski (1853–1924)
Żółtowski Marcei hr., 1870, 1878		2 000,00 fr.		580,6440		30 480,40		148 433,46		Marcei Żółtowski (1812–1901), hrabia (od 1867)
Żółtowski Seweryn hr., 1877		5,00 fr.		1,4516		76,20		371,08		Seweryn Żółtowski (1855–1891)
Żółtowski Teodor, 1872		10,00 tl.		10,7527		564,45		2 748,77		Teodor Żółtowski (1842–1915)
Żychliński Józef, 1872		7,00 tl.		7,5269		395,12		1 924,14		wchodzi w rachubę: Józef Roman Żychliński (1846–1922), Józef Jan Kajetan Żychliński (1824–1899) lub jego syn Józef Izydor (1856–1926)
Razem				3903,8089		204 927,06		997 953,77		

Waluty: dl — dolar amerykański; fr. — frank szwajcarski; mr. — marka niemiecka; tl. — talar pruski.

Biogramy wybranych darczyńców

August hr. Cieszkowski (1814–1894)¹⁵ filozof, ekonomista, działacz społeczno-polityczny. Urodził się 12 września 1814 r. w Suchej koło Warszawy jako syn Wincentego Pawła, ziemianina, i Zofii z Kickich. Zmarł 12 marca 1894 r. w Poznaniu. W 1832 r. otrzymał maturę w Krakowie. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim, później w Berlinie. W 1838 r. na podstawie dysertacji¹⁶ *De philosophiae ionicae, ingenio, vi, loco (Rzecz o filozofii jońskiej jako wstęp do filozofii historii)* uzyskał doktorat filozofii na uniwersytecie heidelberskim. W latach 1838–1840 odbył podróż do Francji, Anglii i Włoch. Od 1840 gospodarował w Suchowie (powiat krasnystawski).

W 1841 r. brał udział w powołaniu „Biblioteki Warszawskiej”, od 1843 r. osiadł na stałe w Wierzenicy koło Poznania. W 1848 r. był autorem odezwy do parlamentów świata nawołującej do powszechnego porozumienia. Należał do inicjatorów założenia Ligi Narodowej Polskiej (1848). Od 1848 do 1855 r. pełnił funkcję posła do pruskiego zgromadzenia narodowego, a w latach 1859–1866 działał aktywnie w Kole Polskim przy sejmie pruskim (od 1860 r. był przewodniczącym Koła). Od 1852 r. zabiegał u władz pruskich o powołanie uniwersytetu w Poznaniu. Był współtwórcą, a w latach 1857–1858, 1861–1868 i 1885–1894 prezesem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1873 r. został członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Od roku 1890 do śmierci był członkiem honorowym Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego w Rapperswilu. Od 1857 r. był żonaty ze stryjeczną siostrą Heleną (Haliną), z którą miał synów Krzysztofa i Augusta. Pochowany jest w kościele w Wierzenicy.

W 1870 r. utworzył w Żabikowie poświęconą pamięci żony (zmarłej w roku 1861) Wyższą Szkołę Rolniczą im. Haliny. Swoje poglądy filozoficzne i społeczne zawarł w pracach: *Prolegomena zur Historiosophie* (1838), *Gott und paligenesie* (1842), *Ojczyzna* (t. 1, 1848; t. 2, 1899; t. 3, 1903; t. 4, 1906). W pracach wydanych w języku niemieckim poddał krytyce dialektyczny ide-

---

¹⁵ W. Tatarkiewicz, *Filozofia mesjanistyczna w Polsce* [w:] tegoż, *Historia filozofii*, t. 2: *Filozofia nowożytna do roku 1830*, Warszawa 1970, s. 226–232; S. Dziamski, *August Cieszkowski* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 116–117; R.T. Ptaszek, *August Cieszkowski* [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, pod red. A. Maryniarczyka, M. Ciszewskiego, K. Ablewicz i innych, t. 1, Lublin 2001, s. 209–211; A. Żółtowski, *August Cieszkowski* [w:] PSB. *Chwałczewski Jerzy – Dąbrowski Ignacy*, pod red. S.K. Bednarskiego, A. Birkenmajera, R. Grodeckiego i innych, t. 4, Kraków 1938, s. 62–65.

¹⁶ Dysertacja – pisemna praca naukowa (praca dyplomowa) pisana w celu uzyskania stopnia naukowego, zazwyczaj w formie rozprawy. W Polsce napisanie i przedstawienie do recenzji dysertacji jest warunkiem koniecznym otrzymania stopnia doktora i doktora habilitowanego; *Dysertacja* [w:] *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, pod red. M. Dembowskiej i K. Tittenbruna, Wrocław 1979, s. 41.

alizm Hegla, zarzucając mu sprzeczność między metodą dialektyczną a postawą kontemplacyjną i systemową. Odwołując się do aktywistycznej filozofii Fichtego, wysunął ideę czynu pojętą jako zasadę bytu i historii. Filozofię czynu przyjął jako podstawę krytyki heglowskiej historiozofii. W okresie późniejszym stanowisko filozoficzne Cieszkowskiego zbliżyło się do prawicy heglowskiej i katolickiej doktryny filozoficzno-społecznej. Nadał swej filozofii czynu charakter moralny i religijny. Uzasadnienie powołania narodu polskiego do przebudowy społeczno-moralnej rzeczywistości stanowić miała sformułowana przez Cieszkowskiego „filozofia narodowa” w duchu mesjanizmu. Stanowisko filozoficzne Cieszkowskiego z późniejszego okresu nie wywarło takiego wpływu, jak jego koncepcje wcześniejsze, które podjęte zostały przez młodoheglistów w Niemczech, Rosji i Polsce. Przez całe życie gromadził prace poświęcone filozofii, naukom społecznym, przyrodniczym, ekonomii rolnictwa i technice. Zbiory, liczące kilka tysięcy tomów, uległy zniszczeniu i rozproszeniu podczas I i II Wojny Światowej.

Wawrzyniec Stanisław Bonawentura hr. Benzelstjerna Engeström (1829–1910) herbu własnego¹⁷. Urodził się 8 maja 1829 r. w Poznaniu, a zmarł 22 października 1910 r. w Gryżynie. Był poetą, literatem, tłumaczem, działaczem społecznym i filantropem. Przez wiele lat pełnił funkcję sekretarza Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Działał na rzecz zacieśniania kontaktów polsko-szwedzkich. Dał się poznać jako inwentaryzator, organizator wystaw, popularyzator sztuki, fundator monumentów, protektor artystów oraz kolekcjoner dzieł sztuki.

Jego dziadek, hr. Lars Benzelstierna d'Engeström (1751–1826), był posłem szwedzkim w Warszawie, sekretarzem i kanclerzem króla Gustawa III, a w czasie Sejmu Wielkiego aktywnym uczestnikiem prac nad Konstytucją 3 Maja, za co otrzymał indygenat¹⁸. Poślubił Rozalię Chłapowską, a u schyłku

---

¹⁷ J.T. Dybowski, *Engeström – człowiek i poeta nieznanym* („Słowo prawdy o miłości ojczyzny, odwagi cywilnej i poświęceniu”), „Kronika Miasta Poznania” 1938, t. 16(3), s. 264–311; W. Albrecht-Szymanowska, *Wawrzyniec Benzelstjerna Engeström* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 172–173; Z. Grot, *Wawrzyniec Benzelstjerna Engeström* [w:] PSB. *Dunin Rodrygo – Firlej Henryk*, pod red. A. Birkenmajera, W. Borowego, W. Czaplńskiego i innych, t. 6, Kraków 1948, s. 274–275.

¹⁸ „Indygenat (z łac. indigena – krajowiec), przyjęcie szlachcica cudzoziemskiego do prerogatyw szlachectwa polskiego. Przez indygenat – pisze J. Krasicki – szlachcic zagraniczny przyjęty zostaje do równości szlachectwa polskiego. Ponieważ obywatelstwo w Polsce było dwojakie: miejskie i szlacheckie, zatem i indygenat był również dwojaki. Cudzoziemcy, choćby urodzeni w Polsce, ale z rodziców nie mających krajowego obywatelstwa, wprawach swych z cudzoziemcami byli porównani, gdy przeciwnie synowie obywatelscy, choćby urodzeni zagranicą, nie przestawali być krajowcami. Mógł atoli szlachcic cudzoziemski otrzymać indygenat polski, starając się o to u sejmu, podobnie jak nieszlachcic o uszlachcenie. Szlachta zagraniczna z nową szlachtą miejscową stała na równi pod tym względem, że w trzecim dopiero

życia osiadł w Wielkopolsce. Dziadkami ze strony matki byli Bonawentura Gajewski i Jolenta Mycielska. Rodzicami Wawrzyńca byli: Leokadia z Gajewskich (zm. 5 czerwca 1863 r.) i Gustaw Stanisław Benzelstierna Engeström (1791–1850).

Gustaw w okresie Królestwa Polskiego służył w wojsku polskim. Został zdekonspirowany jako szpieg rosyjski i parę lat po Powstaniu Listopadowym wyjechał do Rosji, porzucając żonę i syna. Został zmuszony do wyrzeczenia się praw ojcowskich. Doszedł w Rosji do stopnia generała-majora, umarł w 1850 r. jako komendant twierdzy Baku.

Wawrzyniec Engeström wychowywany był przez babcię Rozalię z Chłapowskich Engeströmową oraz matkę Leokadię w podpoznańskich Jankowicach do wyjazdu na nauki do Krakowa. W Krakowie wziął udział w antyaustriackim powstaniu w 1846 r., następnie uszedł do Prus, gdzie podjął studia we Wrocławiu i Berlinie.

W Berlinie w 1848 r. wziął udział w Wiośnie Ludów, jako członek polskiej Legii Akademickiej. Został skazany na rok twierdzy w Kostrzynie nad Odrą. We Wrocławiu poznał najwybitniejszego poznańskiego poetę romantycznego Ryszarda Berwińskiego, z którym się przyjaźnił. W 1853 r. ukończył studia. Mniej więcej w tym okresie pojął za żonę Jadwigę Borzewską i osiedlił się w Królestwie.

Na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego zorganizował we Lwowie biuro publicystyczne przy Rządzie Narodowym i stanął na jego czele. Redagował i wysyłał liczne broszury, pisma ulotne w języku polskim i francuskim. Opracował instrukcję dotyczącą informacji powstańczej i jej kolportowania. Został uwięziony przez Austriaków w końcu lipca 1863 r. Został zwolniony z więzienia w 1864 r. dzięki wstawiennictwu rządu szwedzkiego.

Po uwolnieniu wyjechał z rodziną do Drezna, gdzie poznał Józefa Ignacego Kraszewskiego, odtąd wieloletniego przyjaciela. Znowu podjął działalność patriotyczną, zorganizował Koło Polaków i organizował pomoc materialną dla popowstaniowych emigrantów oraz dla polskiej młodzieży szkolnej. W Poznaniu zamieszkał w 1878 r.

W roku 1880 został sekretarzem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, którą to funkcję pełnił aż do roku 1907. W tym czasie wykazywał szcze-

---

pokoleniu miała przystęp do dygnitarstw polskich i dóbr królewskich, z wyjątkiem tych, którzy w radzie lub w boju chlubnie się odznaczyli. Przyjmowanie do szlachectwa krajowego musiało następować przez uchwałę sejmową, być zapisane w konstytucji i ogłoszone drukiem w tychże. Obdarzony indygenatem, równie jak świeżo nobilitowany, musiał przed kanclerzem wykonać przysięgę na wierność Rzplitej i Królowi. Tak za króla Stefana Batorego przysięgali jego synowcowie: Andrzej kardynał i Baltazar, bracia rodzeni. Liczbę wszystkich indygenatów ogłoszonych w «Voluminach legum» Czacki obliczył na 355. Szlachectwo utracąło się: przez skazanie na wieczną banicję, połączoną z infamją, t. j. utratą czci («bezecnością»); Z. Gloger, *Indygenat* [w:] *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2, Warszawa 1901, s. 270.

gólną aktywność na polu popularyzowania sztuki (w roku 1881 odbyła się pierwsza ekspozycja kolekcji PTPN, pt. „Galeria artystów i rzeczy polskich”). Był też inicjatorem i organizatorem Gabinetu Józefa Ignacego Kraszewskiego wchodzącego w skład Muzeum im. Mielżyńskich (1885), a także współautorem Wystawy Sztuk Pięknych w Pałacu Działyńskich, jednej z 3 największych XIX-wiecznych ekspozycji czasowych w Poznaniu, na której wystawionych na widok publiczny zostało prawie 300 dzieł sztuki, w tym 65 będących własnością samego Engeströma. W 1888 r. została utworzona, dzięki jego staraniom, poznańska filia krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Wawrzyniec był jej pierwszym prezesem. W uznaniu zasług w 1897 r. mianowano go pierwszym członkiem krakowskiego Towarzystwa Popierania Sztuk Pięknych. Przyjaźnił się z artystami, np. Janem Styką i Maurycym Trębaczem, których dzieła zasiliły, jego staraniami, kolekcje Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Muzeum im. Mielżyńskich. Na potrzeby Powszechnej Wystawy Krajowej z roku 1894 użyczył rycin ze swoich prywatnych zbiorów. W latach 1890–1892 był w Zarządzie Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu w Szwajcarii i od 1890 r. członkiem wieczystym Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego. Był inicjatorem, i współfundatorem wzniesienia, przy okazji trzechsetnej rocznicy śmierci Jana Kochanowskiego, monumentu poety oraz członkiem komitetu jego budowy (pierwotnie pomnik stał na placu przed katedrą poznańską, obecnie – przed d. Akademią Lubrańskiego). Zgromadzone przez siebie dzieła, w tym obrazy, książki, militaria i pamiątki, ofiarował Muzeum im. Mielżyńskich.

Utworzył Towarzystwo Kolonii Wakacyjnych Stella, którego był wieloletnim prezesem. Brał udział w organizowaniu stacji sanitarnej w Kobylnicy. Zainicjował też akcję leczenia ubogich dzieci mlekiem, która w okresie międzywojennym objęła całą Polskę pod hasłem „szklanka mleka”.

Witold Leitgeber (1870–1903)¹⁹ księgarz, wydawca, pisarz. Urodził się 12 listopada 1870 r. w Poznaniu jako syn Mieczysława i Marii z Gąsiorowskich, zmarł 6 lipca 1903 r. w Ostrowie. Uczęszczał do gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu oraz do gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim. Praktykę księgarską rozpoczął w księgarni ojca w Ostrowie, a kontynuował u stryja Jarosława w Poznaniu. Pracował następnie w księgarni H. Altenberga we Lwowie, skąd udał się do Szwajcarii, gdzie przez 4 lata pracował jako adiunkt księgarski w wielkiej firmie wydawniczej Benziger & Co w Einsiedeln, następnie jako kierownik jej filii w Kolonii. Zajmował się pracą społeczno-

¹⁹ J. Jachowski, *Witold Leitgeber* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1981, s. 411; tenże, *Witold Stanisław Leitgeber* [w:] PSB. *Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander*, pod red. H. Barycza, M. Biskupa, C. Bobińskiej i innych, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 13–14.

-patriotyczną wśród tamtejszych wychodźców polskich, wygłaszał odczyty z okazji rocznic narodowych. Nawiązał też bliższy kontakt i współpracę z Muzeum Narodowym w Rapperswilu. Od 1898 r. do śmierci był członkiem korespondentem Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego. W Kolonii został prezesem Towarzystwa polskich robotników „Skala”. W 1897 r. wrócił do Ostrowa, nabył drukarnię i księgarnię wraz z wychodzącą tamże od 1896 r. (3 razy w tygodniu) „Gazetą Ostrowską”, którą sam redagował. Dostarczał też młodzieży wielkopolskiej sprowadzaną nielegalnie literaturę. W 1899 r. napisał i wydał drukiem w Ostrowie broszurkę o Muzeum Narodowym w Rapperswilu²⁰, która m.in. nawoływała do składek na Skarb Narodowy. Aresztowany w 1900 r., po głośnym procesie w Lipsku skazany został na rok twierdzy. Rewizje w domu Leitgebera dostarczyły władzom pruskim wiadomości o 2 organizacjach młodzieży polskiej, czego następstwem były masowe procesy gimnazjalistów i akademików polskich z Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Pomorza. Po wyjściu z więzienia Leitgeber wrócił do Ostrowa, gdzie ze zdwojoną energią wziął się do pracy. Założył filię swej księgarni w Krotoszynie i zaczął tam wydawać „Gazetę Krotoszyńską” (3 razy w tygodniu).

Był autorem biografii Berka Joselewicza, broszur dla ludu (*Życiorys Mickiewicza*, 5 wydań), 2 tomików poezji i 2 utworów scenicznych przyjętych życzliwie przez krytykę.

Karol Fryderyk Libelt (1807–1875)²¹ filozof i działacz polityczny. Urodzony jako syn szewca Jana Stanisława i służącej Katarzyny z Zielińskich 8 kwietnia 1807 r. w Poznaniu na Chwaliszewie, zmarł 9 czerwca 1875 r. w Brodowie. Uczęszczał do gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, a po maturze studiował w Berlinie filologię klasyczną, filozofię i nauki matematyczno-przyrodnicze (1826–1830). Po uzyskaniu doktoratu (1830) odbył podróż naukową na Zachód. Brał udział w Powstaniu Listopadowym, odznaczył się w kilku bitwach, otrzymał krzyż *Virtuti Militari* i awans na podporucznika. Udział w powstaniu uniemożliwił mu objęcie posady nauczyciela. Dopiero po ustąpieniu Flottwella z urzędu nadprezydenta Wielkiego Księstwa Poznańskiego (1840) mógł otworzyć pensjonat dla chłopców w Poznaniu i podjąć na krótko pracę w gimnazjum.

---

²⁰ W. Leitgeber, *Rapperswyll. Wspomnienie z podróży, zarazem przyczynek do historii Muzeum Narodowego*, Ostrów 1899.

²¹ Z. Grot, *Życie i działalność Karola Libelta: 1807–1875*, pod red. B. Knopek i M. Zielińskiej, Warszawa–Poznań 1977; W. Tatarkiewicz, *Filozofia...*, s. 226–232; J. Jachowski, *Witold Leitgeber...*; A. Galos, A. Walicki, *Karol Fryderyk Libelt [w:] PSB. Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander*, pod red. H. Barycza, M. Biskupa, C. Bobińskiej i innych, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 274–279.

Bardziej owocna okazała się jego działalność naukowa, publicystyczna i polityczna. Pisywał do kilku czasopism warszawskich i poznańskich, zwłaszcza do „Tygodnika Literackiego”, i zainicjował wydanie „Dziennika domowego”. Wraz z Jędrzejem Moraczewskim utworzył pismo „Rok... pod względem oświaty, przemysłu i wypadków czasowych”, ukazujące się w latach 1843–1846, jedno z najlepiej redagowanych pism polskich tego czasu. Na jego łamach i poza nim zaczęły się wówczas ukazywać pierwsze filozoficzne dzieła Libelta. Ponadto brał udział w wielu pracach organizacyjnych, jak w powołaniu w 1841 r. Towarzystwa Pomocy Naukowej.

Równoległe z działalnością pedagogiczną i naukową Libelt angażował się w ruch polityczny. Od 1838 r. należał do komitetu związanego z emigracyjnym Towarzystwem Demokratycznym Polskim, zwanego niekiedy komitetem Libelta, mającego przygotować powstanie w Wielkopolsce. W 1846 r. został wybrany przedstawicielem Poznańskiego w przyszłym Rządzie Narodowym i ułożył proklamację, która stała się podstawą manifestu krakowskiego. Aresztowany i postawiony przed sądem w słynnym procesie berlińskim (1847) został skazany na 20 lat twierdzy, ale uwolniła go rewolucja 1848 r. Powrócił do Poznania i wszedł w skład Komitetu Narodowego, w którym piastował różne funkcje. Początkowo liczył na ustępstwa Prus, reorganizację Poznańskiego i wojnę z Rosją, ale wobec fiaska tej polityki opowiedział się za „wojnę ludową”. Po porażce powstania 1848 brał udział w zjeździe polskim we Wrocławiu, gdzie przeciwstawił się konserwatystom, a następnie w Kongresie Słowiańskim w Pradze (1848). Wbrew koncepcjom austrosławizmu domagał się w Pradze wysunięcia żądania niepodległej Polski jako państwa federacyjnego. Był współautorem „Manifestu zboru słowiańskiego do ludów Europy”.

Wobec niepowodzenia walki zbrojnej w Poznańskim wszedł w skład Ligi Polskiej (1848–1850) jako jeden z jej dyrektorów. Reprezentował też Poznańskie w parlamencie frankfurckim, gdzie daremnie próbował poruszać sprawę polską, po czym złożył mandat. Wybrany do sejmu pruskiego w 1849 r. stanął na czele Koła Polskiego. Wobec zaostrenia się reakcji w nowych wyborach zrezygnował z mandatu i zajął się pracą publicystyczną w wydawanym przez siebie „Dzienniku Polskim” (1849–1850). Po 1850 r. działalność Libelta wyraźnie osłabła. Posłował jeszcze do sejmu (1859–1870), przewodniczył Kołu Polskiemu i wielokrotnie przemawiał w sprawach narodowych.

W 1863 r. posłał dwóch synów do powstania, ale sam, zwłaszcza po klęsce powstania, stał się zwolennikiem pracy organicznej. Był współtwórcą Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i jego prezesem (1868–1875), działał też w wielu innych organizacjach. Jako prezes PTPN korespondował z hr. Adamem Platerem nt. ustanowienia patronatu naukowego Towarzystwa nad muzeum rapperswilskim.

Został pochowany w Czeszewie. Żonaty był dwukrotnie: z Elżbietą Jaworską, wkrótce zmarłą, i z Marią Szuman (1835), z którą miał synów: Pantaleona i Karola (poległ w 1863 r.), oraz córki: Felicję Anielę, Kazimierę i Stanisławę.

W pracach filozoficznych Libelt stawiał sobie za cel stworzenie kompletnego systemu „filozofii narodowej”. Przeciwwstawiając się idealizmowi Hegła, źródła swoich poglądów szukał w świątopoglądzie słowiańskiego ludu. Jego system filozoficzny miał być rozwinięciem i uogólnieniem poglądów filozofów i poetów polskich doby romantyzmu, łącząc pierwiastki rozumowe z wyobraźnią i zaliczał się do nurtu mesjanistycznego. Starał się pogodzić różne idee i kierunki umysłowe w rodzaj obszernej syntezy. Libelt zajmował się także estetyką, badając wzajemny stosunek piękna natury i piękna sztuki. Napisał między innymi: *O odwadze cywilnej*, *O miłości ojczyzny*, *Kwestia żywotna filozofii*, *System umnictwa czyli filozofii umysłowej*, *Estetyka czyli umnictwo piękne*.

Maksymilian Jackowski (1815–1905)²² działacz społeczno-gospodarczy. Urodził się 11 października 1815 r. w Słupi koło Śremu jako syn Józefa Jackowskiego i Józefy z Brzezińskich, zmarł 11 stycznia 1905 r. w Poznaniu. Nauki pobierał w domu, a potem w gimnazjum Marii Magdaleny, którego nie ukończył. Po odbyciu służby wojskowej praktykował w gospodarstwie rolnym w Turwi. Do Wielkopolski powrócił w 1850 r. i zakupił majątek ziemski Pomarzanowice koło Pobiedzisk. Zajmował się równocześnie organicznikowską działalnością społeczno-gospodarską. Wstąpił do Towarzystwa Rolniczego i pisywał artykuły na łamach gazety zatytułowanej „Ziemianin”. Należał do tajnego komitetu, który przygotowywał pomoc dla Powstania Styczniowego, za co został aresztowany i skazany na pobyt w gnieźnieńskim więzieniu. W 1865 r. wszedł do Zarządu Centralnego Towarzystwa Gospodarczego. Współpracował też z Towarzystwem Moralnych Interesów. Wydawał gazetę zatytułowaną „Orędownik”.

Z ramienia Towarzystwa Gospodarczego objął opieką parafialne kółka rolnicze. Sprawował patronat nad nimi do 1900 r. Prowadził również akcje oświatowe i instryktażowe, był wydawcą takich gazet jak „Rocznik Kółek”, który powstał w 1875 r., i „Poradnika Gospodarskiego”, który zaczął wychodzić w 1889 r.

Przeniósł się do Poznania na stałe w 1885 r. Został pochowany we Wronczynie. Jego żoną była Maria Lichtneker-Jackowska, z którą miał troje dzieci: synów Mieczysława i Tadeusza oraz córkę Józefę.

²² Biogram opracowany na następujących źródłach: W. Jakóbczyk, *Maksymilian Jackowski* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1983, s. 270–271; tenże, *Maksymilian Jackowski* [w:] PSB. *Horoch Mieczysław – Jarosiński Paweł*, pod red. H. Altmanna, S. Arnolda, H. Barycza i innych, t. 10, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962–1964, s. 277–278.

Łukasz Augustyn Stanisław Motty (1826–1900)²³, prawnik, działacz polityczny i społeczny. Urodził się 18 października 1826 r. w Poznaniu jako syn Jana i Apolonii z Herwigów; był bratem Marcelego. Zmarł 21 grudnia 1900 r. Uczęszczał do gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Poznaniu, studia prawnicze odbył na uniwersytecie w Berlinie i Heidelbergu. Wziął udział w walkach 1848 r., a czasie Powstania Styczniowego zasiadał w poznańskich władzach powstańczych. Był jednak przede wszystkim zwolennikiem pracy organicznej.

Motty należał do pionierów spółek pożyczkowych w Wielkim Księstwie Poznańskim, do twórców Banku Włościańskiego i Związku Spółek Zarobkowych, położył znaczne zasługi dla rozwoju Towarzystwa Przemysłowców, za co w 1898 r. otrzymał godność członka honorowego, był rzecznikiem prawnym Bazaru Poznańskiego, należał do członków założycieli, a następnie aktywnych członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Pracował też w innych towarzystwach polskich, a w 1875 r. wydał powtórnie opatrzone własnym wstępem tak zwany *Modlitewnik Nawojki*, cenny zabytek staropolski. Przez pół wieku (1849–1899) sprawował urząd sędziego, potem radcy sądu okręgowego w Poznaniu. Szczególne znaczenie miała długoletnia kariera parlamentarna Mottego. W 1863 r. został wybrany w okręgu poznańsko-obornickim posłem na sejm pruski. Funkcję tę pełnił do 1866 r. Występował na trybunie poselskiej, zwłaszcza w obronie posłów więzionych za udział w powstaniu oraz młodzieży dyskryminowanej za uczestnictwo w walkach powstańczych. W 1867 r. piastował mandat poselski do parlamentu Związku Północnoniemieckiego, również z okręgu poznańsko-obornickiego. Ponownie został posłem na sejm pruski w roku 1885, tym razem w okręgu jarocińsko-pleszewsko-koźmińsko-krotoszyńskim. Mandat ten piastował do 1900 r. W ostatnich latach (1894–1900) był prezesem sejmowego Koła Polskiego. Od 1898 r. zasiadał nadto jako poseł w parlamencie Rzeszy (Reichstag). Był konserwatystą. W okresie bismarckowskim występował przede wszystkim w obronie ziemi, języka i praw obywatelskich, zagrożonych ustawami wyjątkowymi, które ostro piętnował ze stanowiska prawnego i ludzkiego. W okresie sprawowania urzędu kanclerskiego przez Leo von Capriviego (1890–1894), choć nastąpiło złagodzenie kursu antypolskiego, Motty nie uległ lojalizmowi i przeciwstawiał się aktywizmowi Józefa Kościelskiego. Przemawiał w różnych sprawach, domagał się zniesienia Komisji Kolonizacyjnej oraz pełnych praw języka polskiego w szkołach. W ostatnim swoim okresie poselskim jako prezes Koła Polskiego bronił

²³ Biogram opracowany na następujących źródłach: Z. Grot, *Łukasz Augustyn Stanisław Motty* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 499; tenże, *Łukasz Augustyn Stanisław Motty* [w:] PSB. Morsztyn Zbigniew – Niemiryż Teodor, pod red. A. Ajnenkiela, H. Barycza, M. Biskupa i innych, t. 22, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 156–158.

praw Polaków przeciw wybrykom nacjonalistów niemieckich, nie szczędząc osobistych interwencji. W latach 1894–1898 był członkiem zarządu muzeum w Rapperswilu.

Był dwukrotnie żonaty. Z drugą żoną Michaliną z domu Danysz (1849–1926), którą poślubił w 1868 r., miał 3 córki.

Jadwiga Zamoyska (1831–1923)²⁴, działaczka społeczna. Urodziła się 4 lipca 1831 r. w Warszawie jako córka Adama Tytusa Działyńskiego i Gryzeldy Celestyny z Zamoyskich, zmarła 4 listopada 1923 r. w Kórniku. Dzieciństwo i młodość spędziła w Oleszycach w Galicji, a po odzyskaniu w 1838 r. przez ojca zasekwestrowanych dóbr – w Kórniku. Otrzymała staranne domowe wykształcenie pod kierunkiem nauczycielek: Wandy Żmichowskiej i Angielki Anny Birt. W roku 1852 wyszła za mąż za generała Władysława Zamoyskiego, polityka Hotelu Lambert i przeniosiła się do Paryża. Towarzyszyła mężowi w licznych podróżach politycznych, m.in. w latach 1854–1855 do Turcji i 1858–1859 do Wielkiej Brytanii. Po śmierci męża w 1868 r. przebywała nadal we Francji. W tym czasie zbliżyła się do zakonu oratorianów, propagującego zakładanie stowarzyszeń religijnych bez obowiązku składania ślubów zakonnych, i postanowiła założyć „szkołę życia chrześcijańskiego”.

Po śmierci brata, Jana Kantego Działyńskiego, i przejęciu dóbr kórnickich przez jej syna Władysława powróciła w 1881 r. do Kórnika. W 1882 r. założyła tam „szkołę domowej pracy kobiet”. W roku 1885 objęły ją, jako obywatelkę francuską, rugi pruskie, w wyniku czego musiała opuścić Kórnik. Szkołę przeniosiła najpierw do Lubowli na Spiszu, następnie do Kalwarii Zebrzydowskiej koło Krakowa, a po nabyciu przez syna dóbr zakopiańskich, do Kuźnic.

Szkoła Zamoyskiej szybko zdobyła popularność w społeczeństwie polskim i uzyskała poparcie władz kościelnych. Program nauczania obejmował obok wychowania religijnego i zajęć praktycznych szycia, gotowania, haftowania itp., również naukę śpiewu, rysunków, literatury, geografii i historii Polski. W okresie pobytu w Zakopanem, przerywanego częstymi wyjazdami do Francji, Zamoyska napisała szereg dzieł o tematyce religijno-wychowawczej, z których największą popularność zyskało *O wychowaniu*, wydane w 1903 r.

---

²⁴ Biogram opracowany na następujących źródłach: W. Molik, *Generałowa Jadwiga Zamoyska* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1983, s. 862–863; M.J. Gondek, *Jadwiga Zamoyska* [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, pod red. A. Maryniarczyka, M. Ciszewskiego i K. Ablewicz, t. 2, Lublin 2011, s. 862–864; też, *Jadwiga Zamoyska i jej program pracy społecznej*, „Człowiek w Kulturze” 2005, t. 17, s. 241–255; K. Czachowska, *Generałowa Jadwiga Zamoyska (1831–1923): życie i dzieło*, pod red. W. Molika, [Kórnik] 2011.

Od roku 1893 była członkinią honorową Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego w Rapperswilu. W latach 1914–1919 przebywała Zamoyska w Paryżu, zajmując się przygotowaniem do druku pamiętników męża, które pod tytułem *Generał Zamoyski* (t. 1–6) ukazały się od 1910 do 1930 r. nakładem Biblioteki Kórnickiej. W roku 1919 Generałowa powróciła do Zakopanego celem wizytacji odradzającej się szkoły, a w 1920 r. osiadła w Kórniku, gdzie zmarła 4 listopada 1923 r. Miała dzieci: Władysława (1853–1924), Witolda (1855–1874) i Marię (1860–1937). Pochowana została w kościele w Kórniku. 27 listopada 2012 r. Kuria Metropolitalna w Poznaniu oficjalnie wszczęła proces beatyfikacyjny Jadwigi Zamoyskiej.

Władysław Zamoyski (1853–1924)²⁵, działacz społeczny. Urodził się 18 października 1853 r. w Paryżu, zmarł 3 października 1924 r. w Kórniku. Syn generała Władysława Zamoyskiego, emigracyjnego działacza politycznego, i Jadwigi z Działyńskich Zamoyskiej. W Paryżu ukończył Liceum Karola Wielkiego i Politechnikę. W wojsku francuskim dosłużył się stopnia podporucznika. W latach 1879–1881 odbył podróż do Australii i Oceanii, skąd przywiózł ciekawe zbiory etnograficzne i mineralogiczne do dziś eksponowane w zamku kórnickim. Do Kórnika przybył w 1881 r. Zaangażował się tam w pomoc matce przy tworzeniu i prowadzeniu szkoły, która sposobila kobiety do znalezienia pracy zarobkowej wykonywanej w domu. Był zaangażowany w obronę własności polskiej. W 1887 r. przyczynił się do rozwoju Banku Ziemińskiego w Poznaniu.

W 1885 r. na mocy ustaw bismarckowskich wraz z matką i siostrą Marią został wydalony z Wielkopolski. To dzięki staraniom jego i doktora Andrzeja Chramca została wybudowana m.in. linia kolejowa Chabówka–Zakopane oraz szosa do Morskiego Oka, które zakupił wraz z Zakopanem w 1889 r. Był aktywnym członkiem emigracji polskiej. Był też od 1907 r. prezesem Instytucji Czci Chleba, a w latach 1910–1912 członkiem założycielem Polskiego Towarzystwa Literacko-Artystycznego. Podczas I Wojny Światowej przebywał w Paryżu, gdzie pomagał swej siostrze Marii w rozwinięciu działalności stowarzyszenia Opieka Polska, które niesło pomoc Polakom znajdującym się we Francji. Do Polski powrócił w 1920 r., a w 1924 r. przekazał narodowi polskiemu cały swój majątek.

---

²⁵ S. Potocki, *Władysław Zamoyski* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 863, Z. Bosacki, *Władysław Zamoyski 1853–1924: fundator Kórnika i Zakopanego*, Kórnik 2002; *Władysław Zamoyski 1853–1924* [w:] *Władysław Zamoyski 1853–1924. Materiały z konferencji, która odbyła się 10 listopada 2003 r. w gmachu Urzędu Miejskiego w Zakopanem*, pod red. S. Sierpowskiego, Kórnik–Zakopane 2003; S. Sierpowski, *Stan badań nad biografią Władysława Zamoyskiego* [w:] *Władysław Zamoyski 1853–1924. Materiały z konferencji, która odbyła się 10 listopada 2003 r. w gmachu Urzędu Miejskiego w Zakopanem*, pod red. S. Sierpowskiego, Kórnik–Zakopane 2003, s. 13–27.

Jan Konstanty Żupański (1804–1883)²⁶, księgarz i wydawca. Urodził się 30 czerwca 1804 r. w Poznaniu (inne źródła podają datę 1803 lub 1806), zmarł 30 grudnia 1883 r. tamże. Pochodził z greckiej rodziny kupieckiej osiadłej w Poznaniu w trzeciej ćwierci XVIII w. Jego ojciec nosił nazwisko Joanides Konstantinides Zupanos. Jan Konstanty uczęszczał do gimnazjum Marii Magdaleny (1818–1826) i na uniwersytet w Berlinie (1826–1830), gdzie ukończył prawo. W latach 1830–1835 przebywał w Berlinie. Pracował tam w sądownictwie i współpracował z czasopismami niemieckimi jako publicysta i tłumacz.

W 1835 r. przeniósł się do Poznania, gdzie odziedziczył spory majątek po ojcu. Początkowo zajmował się tłumaczeniami dzieł ekonomicznych z języka niemieckiego. W listopadzie 1839 r. otworzył w domu przy Starym Rynku 8 własną księgarnię, którą odtąd prowadził przez prawie 45 lat. Była ona zarówno składem książek, jak i firmą wydawniczą. Oficyna Żupańskiego stała się z czasem, szczególnie w latach 50. i 60., centralnym punktem ruchu wydawniczego w Poznaniu i jedną z najwybitniejszych firm wydawniczych w Polsce. Ukazało się w niej, w znakomitej na owe czasy szacie edytorskiej, wiele dzieł: Joachima Lelewela, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Adama Mickiewicza, Teofila Lenartowicza, Wincentego Pola, Lucjana Siemieńskiego, Józefa Dzierzkowskiego pseudonim Bolesta, Leszka Dunin-Borkowskiego, pamiętniki Jędrzeja Kitowicza, Hugona Kołłątaja, Józefa Rufina Wybickiego, dzieła Waleriana Kalinki, Józefa Przyborowskiego, Fryderyka Skarbka i in. Żupański wydał około 600 tytułów, około 700 tomów i około 9400 arkuszy wydawniczych. Stanowi to w edytorstwie polskim XIX w. znaczny procent i to głównie w zakresie dzieł poważnych. Działalność wydawnicza Żupańskiego była nowoczesna na owe czasy, oparta na zorganizowanej bazie produkcyjnej, kapitalistycznej zasadzie finansowania i sprzedaży; podstawę stosunku wydawcy do autorów stanowiła uczciwa kalkulacja i poszanowanie praw autorskich. Wydawnictwo Żupańskiego wydało pewną liczbę druków dla Muzeum Narodowego w Rapperswilu lub o nim. Najważniejszym z nich jest wydany w 1872 r. pierwszy z albumów rapperswilskich zatytułowany: *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll: na stoletnią rocznicę 1772 r.*²⁷ Żupański poza zasięgiem swej księgarni działał mało; wiadomo, że brał udział w pracach Towarzystwa Naukowej Pomocy i był jednym z inicjatorów (1857) Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ożenił się (1861) z Katarzyną Duszyńską, miał z nią syna Stefana (urodzonego w 1862 r.).

²⁶ Biogram opracowany na następujących źródłach: J. Maciejewski, *Jan Konstanty Żupański* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 888; M. Foć, M. Romanowska, *Jan Konstanty Żupański: życie i dzieło*, Poznań 1996; S. Dippel, *Jan Konstanty Żupański* [w:] *O księgarzach, którzy przeminęli*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 39–40.

²⁷ W. Plater, *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll: na stoletnią rocznicę 1772 r.*, Poznań 1872.

Juliusz Au (1842–1888)²⁸, ekonomista rolny. Urodził się 11 kwietnia 1842 r. w Poznaniu, zmarł 8 września 1888 r. w Dublanach. Po szkole średniej odbył praktykę rolniczą. W 1882 r. zaczął studia rolnicze na Akademii Rolniczej w Tharandt koło Drezna, ale je przerwał, by wziąć udział w Powstaniu Styczniowym. W 1867 r. uzyskał w Heidelbergu stopień doktora filozofii. W latach 1867–1868 wykładał jako docent na akademii rolniczej w Poppelsdorfie. W 1870 r. był członkiem dyrekcji Banku Przemysłowego w Düsseldorfie. Potem Juliusz Au został dyrektorem Szkoły Rolniczej im. Haliny w Żabikowie, którą stworzył od podstaw. Zatrudnił w niej grono wybitnych wykładowców. Był jej dyrektorem do 1 października 1876 r., kiedy szkoła musiała zawiesić swoją działalność. W 1878 r. został profesorem Wyższej Szkoły Rolniczej w Dublanach i wykładał w niej przez najbliższe dziesięć lat nauki ekonomiczne, zarząd gospodarstwem, taksację i rachunkowość.

Jest autorem takich prac jak: *Die Hilfsdüngemittel in Ihrer Volks- und Privatwirtschaftlichen Bedeutung* z 1869 r., w której przeciwstawił się tezie, że statystyka rolnicza jest nauką o zachowaniu równowagi między wywozem a dowozem pokarmów roślinnych. W języku polskim ukazały się następujące jego dzieła: *Liebig i jego prace naukowe* (1888) i *Statyka rolnicza* (1879), gdzie dokonał analizy historycznych szkół statycznych. Do dziś jego poglądy na temat organizacji i programów studiów rolniczych budzą zainteresowanie badaczy. Doceniana jest też jego praca zatytułowana: *Nauka rachunkowości dla potrzeb gospodarstwa wiejskiego*, wydana przez jego uczniów w 1889 r. Jest też autorem licznych artykułów w czasopismach zarówno narodowych, jak i zagranicznych.

Erazm Józef Jerzmanowski (1844–1909)²⁹, wybitny działacz społeczny i oświatowy, przemysłowiec. Urodził się 2 czerwca 1844 r. w Tomisławicach, zmarł 7 lutego 1909 r. w Prokocimiu. Był synem Franciszka Jerzmanowskiego i Apolonii Kamili Bogumiły z Kossowskich, najstarszym spośród pięciorga dzieci. Brał udział w Powstaniu Styczniowym, a po jego upadku wyemigrował do Francji. Studiował w Instytucie Politechnicznym w Puławach. Po upadku powstania kontynuował studia w szkole inżynierskiej i artylerii w Stanach Zjednoczonych. W 1882 r. założył i był prezesem Equitable

---

²⁸ F. Dembiński, *Juliusz Au* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 30; J. Iwaszkiewicz, *Juliusz Au* [w:] PSB. *Abakanowicz Abdank Bruno – Beynart Wojciech*, pod red. A. Birkenmajera, T.K. Glemmana, R. Grodeckiego i innych, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1935, s. 176–177.

²⁹ A.S. Więch, *Erazm Józef Jerzmanowski – milioner i filantrop*, <https://iderepublica.pl/znanie-nieznani/indeks/erazm-jozef-erzmanowski/> (dostęp: 3 października 2023 r.); J. Hulewicz, *Erazm Józef Jerzmanowski* [w:] PSB. *Abakanowicz Abdank Bruno – Beynart Wojciech*, pod red. A. Birkenmajera, T.K. Glemmana, R. Grodeckiego i innych, t. 11, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1935, s. 176–177.

Gas Light Company i Carbide Calcium and Acetylen Company. Powrócił do Polski w 1896 r., osiedlił się w Galicji. Wspierał hojnie liczne przedsięwzięcia społeczne i wiele organizacji. Był członkiem Rady Muzeum w Rapperswilu. Za swoją działalność charytatywną odznaczony został przez papieża Leona XIII w 1889 r. godnością Komandora Orderu św. Sylwestra. Największym dziełem życia Erazma Jerzmanowskiego stała się ustanowiona jego ostatnią wolą Fundacja Nagród im. Erazma i Anny Jerzmanowskich, a jej materialną podstawę stanowiła kwota 1 200 000 koron. Nagroda ta, porównywana często przez ówczesną prasę do fundacji noblowskiej, przyznawana miała być co roku Polakowi lub Polce za wybitne osiągnięcia naukowe, literackie lub humanitarne. Jej laureatami zostali m.in.: biskup krakowski Adam Sapieha, Henryk Sienkiewicz, Ignacy Paderewski, Napoleon Cybulski, Oswald Balzer, Benedykt Dybowski, Jan Kasprówicz, siostra Maria Samuela, Aleksander Brückner. Po raz ostatni nagroda została wręczona w 1938 r. Przywrócona została w roku 2009.

Bibliografia

Opracowania

- Albrecht-Szymanowska W., *Wawrzyniec Benzelstjerna Engeström* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1983, s. 172-173.
- Bosacki Z., *Władysław Zamoyski 1853-1924: fundator Kórnik i Zakopanego*, Kórnik 2002.
- Buchmann A., *Muzeum Polskie w Rapperswilu – dzieło emigracji postyczniowej* [w:] *Emigracja postyczniowa 1863 roku*, pod red. E. Niebelskiego, Lublin 2010, s. 195-208.
- Czachowska K., *Generałowa Jadwiga Zamoyska (1831-1923): życie i dzieło*, pod red. W. Molika, [Kórnik] 2011.
- Dembiński F., *Juliusz Au* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1983, s. 30.
- Dippel S., *Jan Konstanty Żupański* [w:] *O księgarzach, którzy przeminęli*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 39-40.
- Dybowski J.T., *Engeström – człowiek i poeta nieznanym („Słowo prawdy o miłości ojczyzny, odwagi cywilnej i poświęceniu”)*, „Kronika Miasta Poznania” 1938, t. 16 (3), s. 264-311.
- Dziamski S., *August Cieszkowski* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa-Poznań 1983, s. 116-117.
- Foć M., Romanowska M., *Jan Konstanty Żupański: życie i dzieło*, Poznań 1996.
- Galos A., Walicki A., *Karol Fryderyk Libelt* [w:] PSB. *Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander*, pod red. H. Barycza, M. Biskupa, C. Bobińskiej i innych, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 274-279.
- Gałęzowski J., *Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu. Za rok 1912, 93 R.*, Paryż 1913.
- Gloger Z., *Indygenat* [w:] *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2, Warszawa 1901, s. 270.
- Gondek M.J., *Jadwiga Zamoyska* [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, pod red. A. Maryniarczyka, M. Ciszewskiego i K. Ablewicz, t. 2, Lublin 2011, s. 862-864.
- Gondek M.J., *Jadwiga Zamoyska i jej program pracy społecznej*, „Człowiek w Kulturze” 2005, t. 17, s. 241-255.

- Grot Z., *Franciszek Dobrowolski* [w:] PSB. *Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław*, pod red. S.K. Bednarskiego, A. Birkemajera, M. Gębarowicza i innych, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 252–253.
- Grot Z., *Łukasz Augustyn Stanisław Motty* [w:] PSB. *Morsztyn Zbigniew – Niemirydz Teodor*, pod red. A. Ajnenkiela, H. Barycza, M. Biskupa i innych, t. 22, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 156–158.
- Grot Z., *Łukasz Augustyn Stanisław Motty* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 499.
- Grot Z., *Wawrzyniec Benzelstjerna Engeström* [w:] PSB. *Dunin Rodrygo – Firlej Henryk*, pod red. A. Birkenmajera, W. Borowego, W. Czaplńskiego i innych, t. 6, Kraków 1948, s. 274–275.
- Grot Z., *Życie i działalność Karola Libelta: 1807–1875*, pod red. B. Knopek i M. Zielińskiej, Warszawa–Poznań 1977.
- Hulewicz J., *Erazm Józef Jerzmanowski* [w:] PSB. *Abakanowicz Abdank Bruno – Beynart Wojciech*, pod red. A. Birkenmajera, T.K. Glemmana, R. Grodeckiego i innych, t. 11, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1935, s. 176–177.
- Iwaskiewicz J., *Juliusz Au* [w:] PSB. *Abakanowicz Abdank Bruno – Beynart Wojciech*, pod red. A. Birkenmajera, T.K. Glemmana, R. Grodeckiego i innych, t. 1, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1935, s. 176–177.
- Jachowski J., *Witold Leitgeber* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1981, s. 411.
- Jachowski J., *Witold Stanisław Leitgeber* [w:] PSB. *Legendorf Fabian – Lubimirski Aleksander*, pod red. H. Barycza, M. Biskupa, C. Bobińskiej i innych, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 13–14.
- Jakóbczyk W., *Maksymilian Jackowski* [w:] PSB. *Horoch Mieczysław – Jarosiński Paweł*, pod red. H. Altmana, S. Arnolda, H. Barycza i innych, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1964, s. 277–278.
- Jakóbczyk W., *Maksymilian Jackowski* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 270–271.
- Kędzior A., *Kwerenda na portalu Szukaj w archiwach słowo kluczowe Rapperswil*, „Szukaj w Archiwach”, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/wyszukiwarka> (dostęp: 8.10.2023).
- Kędzior A., *Muzeum Polskie i Biblioteka w Rapperswilu i ich strona internetowa*, Poznań 2018.
- Kimberly A., *Historical Gold Prices: 30 BCE to Today*, „The Balance”, <https://www.thebalance-money.com/gold-price-history-3305646> (dostęp: 29.1.2023).
- Korzon T., *Kościuszkowski biografia z dokumentów wysnuta. Poprzedzona rzutem oka na dzieje Muzeum Narodowego w Rapperswilu i Katalogiem zbiorów kościuszkowskich, w temże muzeum przechowywanych*, Kraków 1894.
- Krzykowska K., *Wicepremier Gliński: kompleks Schwanen w Rapperswilu będzie naszym kolejnym oknem na świat*, „Polska Agencja Prasowa”, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1273175%2Cvicepremier-gliniski-kompleks-schwanen-w-rapperswilu-bedzie-naszym-kolejnym> (dostęp: 8.10.2023).
- Leitgeber W., *Rapperswyll. Wspomnienie z podróży, zarazem przyczynek do historii Muzeum Narodowego*, Ostrów 1899.
- Lenartowicz T., *Do artystów polskich w sprawie Muzeum Rapperswilu*, Drezno 1871.
- Lewak A., *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu 1869–1927*, Warszawa 1938.
- Maciejewski J., *Jan Konstanty Żupański* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 888.
- Molik W., *Generałowa Jadwiga Zamoyska* [w:] WSB, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 862–863.

- Morkowski J.S., *O powstaniu i upadku „Muzeum Polski Współczesnej” w Rapperswilu w latach 1936–1951 cz. 1*, „Nasza Gazetka”, http://www.nasza-gazetka.com/Menu_NG/ng2000/ng2000_4/rap2_p.htm (dostęp: 30.10.2021).
- Morkowski J.S., *O powstaniu i upadku „Muzeum Polski Współczesnej” w Rapperswilu w latach 1936–1951 cz. 2*, „Nasza Gazetka”, http://www.nasza-gazetka.com/Menu_NG/ng2000/ng2000_5/rap02_p.htm (dostęp: 8.10.2023).
- Pankowska M., *Pośrednik chce prowizji za Hotel Schwanen, rząd PiS nie chce płacić. Odstaniamy kulisy tej sprawy*, „Oko.press”, <https://oko.press/posrednik-prowizja-hotel-schwanen-w-szwajcarii> (dostęp: 8.10.2023).
- Pankowska M., *Rząd PiS kupił w Szwajcarii zabytkowy hotel za co najmniej 120 mln zł*, „Oko.press”, <https://oko.press/rzad-pis-kupil-w-szwajcarii-zabytkowy-hotel-za-co-najmniej-120-mln-zl> (dostęp: 8.10.2023).
- Papiernik W., *Gliński o zakupie kompleksu Schwanen: Został kupiony dla Polski, by jej służyć*, „dziennik.pl”, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8497010,piotr-glinski-kompleks-schwanen-muzeum-polskie-rapperswil.html> (dostęp: 3.10.2023).
- Plater W., *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll: na stoletnią rocznicę 1772 r.*, Poznań 1872.
- Potocki S., *Władystaw Zamoyski* [w:] *WSB*, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 863.
- Ptaszek R.T., *August Cieszkowski* [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, pod red. A. Maryniarczyka, M. Ciszewskiego i K. Ablewicz, t. 1, Lublin 2001, s. 209–211.
- Sierpowski S., *Stan badań nad biografią Władysława Zamoyskiego* [w:] *Władystaw Zamoyski 1853–1924. Materiały z konferencji, która odbyła się 10 listopada 2003 r. w gmachu Urzędu Miejskiego w Zakopanem*, pod red. S. Sierpowskiego, Kórnik–Zakopane 2003, s. 13–27.
- Słownik terminologiczny informacji naukowej*, pod red. M. Dembowskiej i K. Tittenbruna, Wrocław 1979, s. 41.
- Swiss franc*, „Wikipedia”, https://en.wikipedia.org/wiki/Swiss_franc (dostęp: 29.1.2023).
- Tatarkiewicz W., *Filozofia mesjanistyczna w Polsce* [w:] tegoż, *Historia filozofii*, t. 2: *Filozofia nowożytna do roku 1830*, Warszawa 1970, s. 226–232.
- Wasiak M., *Franciszek Dobrowolski* [w:] *WSB*, pod red. A. Gąsiorowskiego i J. Topolskiego, 2 wyd., Warszawa–Poznań 1983, s. 149.
- Więch A.S., *Erazm Józef Jerzmanowski – milioner i filantrop*, <https://iderepublica.pl/znani-nieznani/indeks/erazm-jozef-erzmanowski/> (dostęp: 3.10.2023).
- Władystaw Zamoyski 1853–1924. Materiały z konferencji, która odbyła się 10 listopada 2003 r. w gmachu Urzędu Miejskiego w Zakopanem*, pod red. S. Sierpowskiego, Kórnik–Zakopane 2003.
- Żółtowski A., *August Cieszkowski* [w:] *PSB. Chwałczewski Jerzy – Dąbrowski Ignacy*, pod red. S.K. Bednarskiego, A. Birkemajera, R. Grodeckiego i innych, t. 4, Kraków 1938, s. 62–65.

Adam Stanisław Kędzior

Ślady Wielkopolan w Muzeum Polskim i Bibliotece w Rapperswilu

Streszczenie

Muzeum Polskie i Biblioteka w Rapperswilu istnieją nieprzerwanie w różnych formach prawno-organizacyjnych od 1870 r. Od początku swego istnienia aż do odzyskania niepodległości przez Polskę w roku 1918 muzeum utrzymywane było ze składek Polaków oraz cudzoziemców

sympatyzujących ze sprawą niepodległości Polski. Wśród stałych i okazjonalnych darczyńców muzeum poważne miejsce zajmowali liczni Wielkopolanie wszystkich stanów społecznych. Szczególną rolę odegrali: August Cieszkowski, Wawrzyniec Engeström, Witold Leitgeber, Karol Libelt, Maksymilian Jackowski, Stanisław Motty, Jadwiga Zamoyska, Władysław Zamoyski, Jan Konstanty Żupański, Juliusz Au i Erazm Józef Jerzmanowski, których biogramy przedstawiono w artykule. W tabeli zbiorczej zestawiono nazwiska 54 Wielkopolan – darczyńców okazjonalnych – wraz z kwotami wpłat w walucie z epoki i arbitralnym przeliczeniem szacunkowym ich wartości według ówczesnego parytetu złota.

Słowa kluczowe: Rapperswil, Muzeum i Biblioteka, darczyńcy, Wielkopolanie, biogramy, August Cieszkowski, Wawrzyniec Engeström, Witold Leitgeber, Karol Libelt, Maksymilian Jackowski, Stanisław Motty, Jadwiga Zamoyska, Władysław Zamoyski, Jan Konstanty Żupański, Juliusz Au, Erazm Józef Jerzmanowski

Adam Stanisław Kędzior

Traces of residents of Greater Poland in The Polish Museum and Library in Rapperswil

Abstract

The Polish Museum and Library in Rapperswil has existed in various legal and organizational forms since 1870. From the moment it was established until Poland regained independence in 1918, the museum was funded by fees paid by Poles and foreigners who supported Poland's struggle for independence. One significant group of donors (both regular and occasional) were residents of Greater Poland of all backgrounds. The most notable ones were: August Cieszkowski, Wawrzyniec Engeström, Witold Leitgeber, Karol Libelt, Maksymilian Jackowski, Stanisław Motty, Jadwiga Zamoyska, Władysław Zamoyski, Jan Konstanty Żupański, Juliusz Au, and Erazm Józef Jerzmanowski, whose short profiles are featured in the article. The compiled table lists the names of 54 occasional donors from Greater Poland, as well as the amount of their donation in the currency of the time, and an arbitrary estimate of its value according to the gold parity at the time.

Keywords: Rapperswil, Museum and Library, donors, residents of Greater Poland, bios, August Cieszkowski, Wawrzyniec Engeström, Witold Leitgeber, Karol Libelt, Maksymilian Jackowski, Stanisław Motty, Jadwiga Zamoyska, Władysław Zamoyski, Jan Konstanty Żupański, Juliusz Au, Erazm Józef Jerzmanowski